

ศึกษาวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาวัดในสมัยพุทธกาลให้เป็นสถานปฏิบัติธรรม*

An Analytical Study on the Approaches to Developing Temples during the Buddha's Era in Centers for Meditation Practice

นันทิพา อินทะชัย

Nantipa Inthachai

หลักสูตรสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Peace Studies Program, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.

Corresponding Author's Email: nantipa1967@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาวัดในสมัยพุทธกาลให้เป็นสถานปฏิบัติธรรม โดยอาศัยหลักฐานจากพระไตรปิฎก พระวินัยปิฎก และคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา รวมถึงงานวิจัยและเอกสารวิชาการร่วมสมัย วัดในสมัยพุทธกาลมิได้เป็นเพียงสถานที่ประกอบพิธีกรรมของพระสงฆ์เท่านั้น หากแต่เป็นศูนย์กลางแห่งการศึกษา การปฏิบัติธรรม และการดำเนินชีวิตตามหลักอริยมรรคมีองค์แปดสำหรับพุทธบริษัท อันได้แก่ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา โดยมีการออกแบบพื้นที่สภาพแวดล้อม และกิจวัตรที่สอดคล้องกับหลักสัปปายะ 7 ประการ ได้แก่ อุตุสัปปายะ อาวาสสัปปายะ โคจรสัปปายะ โภชนะสัปปายะ บุคคลสัปปายะ ภัสสสัปปายะ และอิริยาปถสัปปายะ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการเอื้ออำนวยต่อการเจริญศีล สมาธิ และปัญญา ผลจากการวิเคราะห์พบว่า แนวทางการจัดการวัดตามหลักสัปปายะดังกล่าวมิได้เป็นเพียงข้อปฏิบัติในอดีตเท่านั้น แต่ยังสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการบริหารจัดการวัดในยุคปัจจุบัน เพื่อฟื้นฟูวัดให้กลับมาเป็นพื้นที่แห่งการพัฒนาจิตใจ เยียวยาความเครียด และสร้างแรงจูงใจในการดำเนินชีวิตที่มีเป้าหมาย การประยุกต์ใช้หลักสัปปายะในการพัฒนาเสนาสนะ กิจกรรม และสภาพแวดล้อมในวัดจะช่วยส่งเสริมให้วัดกลายเป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมอย่างแท้จริง ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญในการธำรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคงและยั่งยืนในบริบทของสังคมปัจจุบัน

คำสำคัญ: การศึกษาวิเคราะห์; แนวทางการพัฒนาวัด; สถานปฏิบัติธรรม; สมัยพุทธกาล

Abstract

This academic article aims to study and analyze the approaches to developing temples during the Buddha's time into centers for Dhamma practice. The study is based on evidence from the Tipitaka, the Vinaya Pitaka, canonical Buddhist scriptures, as well as modern academic research and scholarly literature. In the Buddha's era, temples were not merely places for monastic rituals; rather, they served as vital centers for education, Dhamma practice, and the cultivation of the Noble Eightfold Path for the four groups of Buddhist followers—monks (bhikkhus), nuns (bhikkhunis), laymen (upāsakas), and laywomen (upāsikās). The physical

*Received May 6, 2025; Revised June 15, 2025; Accepted June 20, 2025

layout, environment, and daily routines of these temples were intentionally designed in alignment with the seven principles of Sappāya—namely, suitable climate (Utu-sappāya), suitable dwelling (Āvāsa-sappāya), suitable locality (Gocara-sappāya), suitable food (Bhojana-sappāya), suitable companions (Puggala-sappāya), suitable speech (Phassa-sappāya), and suitable posture or activity (Iriyāpatha-sappāya). These principles played a vital role in supporting the cultivation of morality (sīla), concentration (samādhi), and wisdom (paññā). The analysis reveals that these Sappāya-based approaches to temple management are not merely ancient practices but remain applicable to modern temple administration. Their integration can revitalize temples as spaces for mental development, stress relief, and the promotion of purposeful living. Applying the Sappāya principles to the development of monastic facilities, activities, and surroundings can effectively transform temples into genuine centers of both worldly and spiritual learning. This approach serves as a crucial foundation for preserving and strengthening Buddhism in today's changing social context.

Keywords: An Analytical Study; The Approaches to Developing Temples; Meditation Practice; Buddha's Era

บทนำ

พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่มีพระพุทธรูปเป็นศาสดาหรือผู้สั่งสอน มีพระธรรมที่พระองค์ทรงตรัสรู้เป็นเนื้อหาของสารที่เรียกว่าพุทธธรรม และมี ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ที่เรียกว่า พุทธบริษัท 4 เป็นผู้รับสาร หรือผู้ฟังคำสั่งสอนแล้วปฏิบัติตามจนสามารถบรรลุถึง จุดหมายคือพระนิพพานและสร้างสังฆะชุมชนเพื่อสืบทอดคำสั่งสอนของพระบรมศาสดารวมเรียกว่า พระรัตนตรัย นอกจากนี้ในพระพุทธศาสนายังมีหลักการ วิธีการหรือช่องทางในการสื่อสารหรือที่เรียกว่าวิธีการสอนในรูปแบบต่างๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงใช้อย่างเช่น การถามตอบ การสนทนา การบรรยาย เป็นต้นประกอบพุทธวัตกรรมการที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้หรือผลิตขึ้นสำหรับใช้ในการสื่อสารในการดำรงชีวิตที่ดีงาม สำหรับผู้ที่ยังไม่ออกบวช (คฤหัสถ์ - อุบาสก และอุบาสิกา) ซึ่งหากรวมประเภทบุคคลที่ที่นับถือและศึกษาปฏิบัติตนตามคำสั่งสอนของพระบรมศาสดา แล้วจะจำแนกเป็น ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา หรือที่เรียกว่า พุทธบริษัท 4 (Phrakruwinaithorn Rungrit Thitatinno (Rungrasi), 2023)

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีระบบการเผยแผ่และการฝึกอบรมจิตใจอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยพุทธกาล ซึ่งเป็นช่วงเวลาแห่งการวางรากฐานของการดำเนินชีวิตตามแนวทางอริยมรรคมีองค์แปด วัดจึงไม่ได้เป็นเพียงสถานที่ประกอบศาสนกิจของพระสงฆ์เท่านั้น แต่ยังเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ การเผยแผ่ธรรมะ และการปฏิบัติธรรมสำหรับพุทธบริษัททั้งสิ้น คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา (Thumthong, 2007)

ในสมัยพุทธกาลมีคำเรียกวัดว่า อาราม อาวาส สังฆาราม และวิหาร โดยมีที่มาจากแนวคิดหลักประการแรก คือ ความจำเป็นในความต้องการใช้สอยเสนาสนะเพื่อการจำพรรษา ปฏิบัติธรรม และเจริญสมาธิ เพื่อให้ได้รับความสะดวกในการจำพรรษาของภิกษุ และภิกษุณี ประการที่สอง คือ เกิดจากความศรัทธาของอุบาสก อุบาสิกาที่ต้องการสร้างเสนาสนะหรือวัดถวายไว้ใช้สอยในพุทธศาสนา โดยองค์ประกอบหลักของวัดคือ วิหาร กุฏิ อุโบสถ หอฉัน ศาลาโรงไฟ เรือนคลัง กับปียุกฎี โรงจกรม บ่อน้ำ เวจจุกฎี โดยวัดแห่งแรกคือ

เวฬุวันวิหาร สร้างโดยโดยพระเจ้าพิมพิสาร แต่วัดที่พระพุทธเจ้าทรงประทับนานที่สุด คือ เขตวันวิหารที่สร้างโดยอนาถปิณฑิกเศรษฐีโดยคุณลักษณะของวัด และเสนาสนะสมัยพุทธกาลภายในวัดนั้นมีความเรียบง่าย เน้นการใช้สอยตามความจำเป็นโดยไม่ให้ความสำคัญกับการตกแต่ง และความงาม การดัดแปลงการใช้สอยในองค์ประกอบต่างๆ ของวัดตั้งอยู่บนพื้นฐานของพระธรรมวินัย และวัดในสมัยพุทธกาลมีสภาพแวดล้อมที่กลมกลืนกับธรรมชาติ (Jongjitngam, 2021) การศึกษาพระไตรปิฎกและพระวินัยปิฎกทำให้เห็นว่า วัดในสมัยพุทธกาลได้รับการออกแบบและพัฒนาโดยยึดหลักความเหมาะสมต่อการปฏิบัติธรรม เช่น วัดเวฬุวันมหาวิหาร ซึ่งพระเจ้าพิมพิสารทรงถวายแด่พระพุทธเจ้า เป็นวัดที่มีความสงบร่มรื่น ตั้งอยู่ห่างไกลจากเสียงรบกวน และอยู่ใกล้แหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์ ทั้งหมดนี้ล้วนมีผลต่อภาวะจิตใจของผู้ปฏิบัติธรรมอย่างลึกซึ้ง (Thai Tripitakas: 4/63/55-56)

วัดในบริบทของพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาลยังมีความสำคัญในฐานะเป็นพื้นที่แห่งการศึกษาอบรมอย่างครบวงจร กล่าวคือ เป็นสถานที่ที่พระสงฆ์รับฟังพระธรรมเทศนา ทบสวนพระธรรมวินัย และฝึกสมาธิภาวนา ในขณะที่ฆราวาสสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการฟังธรรม ปฏิบัติศีล และบำเพ็ญบุญได้โดยไม่ถูกจำกัดเฉพาะฐานะของตน ดังปรากฏในพระสูตรต่าง ๆ ว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่ฆราวาสอย่างต่อเนื่อง เช่น ที่วัดเชตวันมหาวิหาร ณ กรุงสาวัตถี ซึ่งได้รับการบันทึกว่าเป็นสถานที่ที่พระองค์พำนักมากที่สุดถึง 19 พรรษา (Gombrich, 2006) ปรากฏการณ์นี้สะท้อนให้เห็นว่าวัดในสมัยพุทธกาลเป็นศูนย์กลางของการบูรณาการการดำเนินชีวิตทั้งทางโลกและทางธรรม ทั้งในระดับส่วนบุคคลและชุมชน วัดจึงทำหน้าที่เป็นโรงเรียนชีวิต ที่ส่งเสริมให้ผู้คนสามารถดำเนินชีวิตอย่างมีเป้าหมายภายใต้หลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา (Indasara, 2019) อย่างไรก็ตาม ในบริบทสมัยใหม่ บทบาทของวัดหลายแห่งได้เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสสังคม วัดบางแห่งกลายเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมเชิงพิธีการมากกว่าการเป็นสถานที่ฝึกอบรมจิตใจ การกลับไปศึกษารากฐานของการพัฒนาวัดในยุคพุทธกาลจึงเป็นแนวทางที่สำคัญอย่างยิ่งในการฟื้นฟูบทบาทดั้งเดิมของวัดให้กลับมาเป็นสถานปฏิบัติธรรมที่แท้จริง อันจะเป็นการสนับสนุนให้พุทธศาสนิกชนสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืน และสร้างจิตสำนึกทางธรรมที่มั่นคง

การศึกษานี้จึงมีเป้าหมายในการวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาวัดในสมัยพุทธกาล โดยเฉพาะการอ้างอิงถึงหลักธรรมในพระไตรปิฎก ตลอดจนการวิเคราะห์หลักสัปปายะ ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญในการสร้างสภาพแวดล้อมที่เกื้อกูลต่อการภาวนา การวิเคราะห์อย่างเป็นระบบนี้จะนำไปสู่ข้อเสนอเชิงวิชาการที่สามารถประยุกต์ใช้ในบริบทปัจจุบัน อันจะช่วยยกระดับวัดให้กลับมาเป็นศูนย์กลางของการฝึกฝนจิตใจและสังคมแห่งการเรียนรู้ ดังนั้น บทความฉบับนี้จะมุ่งเน้นการศึกษาคุณค่าและความสำคัญของวัดในสมัยพุทธกาลตามหลักพระพุทธศาสนา ศึกษาหลักสัปปายะ 7 ประการในพระไตรปิฎก และนำไปวิเคราะห์เป็นแนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นสถานปฏิบัติธรรมที่เหมาะสม ทั้งนี้เพื่อเป็นการอนุรักษ์และพัฒนามรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าทางจิตวิญญาณให้ดำรงอยู่คู่สังคมไทยและสังคมโลกอย่างมั่นคงและยั่งยืน

คุณค่าและความสำคัญของการพัฒนาวัดในสมัยพุทธกาลให้เป็นสถานปฏิบัติธรรม

ตั้งแต่ในสมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน “วัด” ถือได้ว่าเป็นศาสนสถานที่สำคัญสำหรับพระพุทธศาสนา เพราะใช้เป็นสถานที่ในการทำกิจวัตรของพุทธบริษัท มีป่าและสวนเป็นสัดส่วนชัดเจน มีพระสงฆ์จำพรรษา มีอาคารและเสนาสนะที่สัปปายะเอื้ออำนวยต่อการเจริญสติ สมาธิ และปัญญา เป็นสถานที่รองรับการประกอบพิธีทางสงฆ์และศาสนพิธีต่าง ๆ เมื่อยุคสมัยปัจจุบันที่ความเจริญต่าง ๆ จากทั่วทุกมุมโลกได้เข้ามามีบทบาทต่อสังคมไทย ทำให้มีการพัฒนาในหลาย ๆ ด้านอย่างก้าวกระโดด ทำให้ความนิยมต่อพระพุทธศาสนาของคนไทยลดน้อยลงวัดหลายแห่งในปัจจุบันมุ่งพัฒนาด้านวัตถุด้านสถาปัตยกรรม มากกว่าการพัฒนาวัดมุ่งสร้างวัตถุ

มงคล เครื่องรางของขลัง ยังเป็นการส่งเสริมไม่ให้ประชาชนสามารถที่จะพึ่งตนเอง เมื่อได้ปัจจัยมาก็พัฒนาวัดให้มีความใหญ่โตเกินความจำเป็น เกิดความภาคภูมิใจว่าได้พัฒนาพุทธศาสนาอย่างดีอยู่แล้ว ทั้งที่ความในความเป็นจริงแล้วหัวใจของพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญไปที่การพัฒนาตัวบุคคล การบริหารวัดมิได้เป็นไปในลักษณะองค์รวมของสงฆ์กล่าวได้ว่า บทบาทของวัดในสังคมไทยปัจจุบันต้องปรับตัวเพื่อให้ทันกับความต้องการของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา (Samanera Ratchanon Phosang, 2025)

วัดในสมัยพุทธกาลเป็นศูนย์รวมแห่งการฝึกฝนอบรมจิตใจที่มีเป้าหมายชัดเจน คือ การบรรลุนิพพาน แนวทางในการจัดวัดให้เหมาะสมต่อการปฏิบัติธรรมจึงไม่ใช่เพียงการมีสิ่งปลูกสร้างเท่านั้น แต่ต้องประกอบด้วยคุณสมบัติที่เอื้อต่อการเจริญศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งถือเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา คุณค่าของวัดในฐานะสถานปฏิบัติธรรมสะท้อนผ่านบทบาทของพระพุทธเจ้าที่ทรงเลือกวัดเป็นสถานที่แสดงธรรม ปฏิบัติธรรม และเผยแผ่หลักธรรมแก่พุทธบริษัท ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ วัดเวฬุวันมหาวิหาร ที่พระเจ้าพิมพิสารทรงถวายให้แก่พระพุทธองค์ และวัดเชตวันมหาวิหาร ซึ่งอนาถบิณฑิกเศรษฐีสร้างถวาย พระพุทธองค์ทรงพำนักและแสดงธรรม ณ วัดเหล่านี้อย่างต่อเนื่อง แสดงให้เห็นว่าวัดคือพื้นที่แห่งการอบรมคุณธรรมและภาวนาอย่างแท้จริง

การมีวัดที่พัฒนาอย่างเหมาะสมตามหลักธรรม ย่อมส่งผลต่อการเจริญธรรมของพุทธศาสนิกชน เช่นเดียวกับคำกล่าวในพระวินัยปิฎกที่ว่า "อารามที่ไม่เอื้อต่อสมณธรรม เป็นอุปสรรคต่อความหลุดพ้น" (1/181/1925-198) แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมเพื่อส่งเสริมการฝึกจิตอย่างจริงจัง อีกด้านหนึ่ง คุณค่าของวัดยังอยู่ที่การเป็นแหล่งรวมของผู้ปฏิบัติธรรมที่มีเป้าหมายเดียวกัน วัดจึงกลายเป็นพื้นที่ของการเรียนรู้ร่วมกัน การแลกเปลี่ยนธรรมะ และการส่งเสริมกันและกันระหว่างผู้ปฏิบัติ ซึ่งในทางจิตวิทยาสมัยใหม่เรียกสิ่งนี้ว่า "แรงสนับสนุนจากเพื่อนร่วมกลุ่ม" (Peer Support) ซึ่งช่วยเสริมสร้างแรงจูงใจและการปฏิบัติอย่างยั่งยืน

นอกจากนี้ วัดในสมัยพุทธกาลยังทำหน้าที่เป็นแหล่งการศึกษาเชิงปฏิบัติ ที่ผู้เรียนมิได้เรียนรู้ผ่านตำราเพียงอย่างเดียว แต่ได้ฝึกปฏิบัติจริงภายใต้คำแนะนำของครูบาอาจารย์ผู้มีประสบการณ์ ซึ่งแนวทางนี้สอดคล้องกับการศึกษาสมัยใหม่ที่เน้น "การเรียนรู้โดยการลงมือทำ" (Experiential Learning) ทำให้การพัฒนาวัดในฐานะสถานปฏิบัติธรรมกลายเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้อย่างแท้จริง

หลักสัปปายะในการพัฒนาวัดในสมัยพุทธกาลให้เป็นสถานปฏิบัติธรรม

หลัก "สัปปายะ" (Sappaya) เป็นแนวคิดที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ซึ่งหมายถึง สิ่งที่เหมาะสมหรือเอื้อต่อการบำเพ็ญสมณธรรม หลักสัปปายะถือเป็นพื้นฐานสำคัญในการออกแบบและพัฒนาสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมต่อการภาวนาโดยตรง โดยเฉพาะในสมัยพุทธกาลที่วัดถูกใช้เป็นสถานที่ฝึกฝนจิตใจอย่างต่อเนื่อง (Thai Tripitakas: 2-5/629-222/553-1236)

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (Somdet Phra Buddhaghosacharya (P. A. Payutto), 2017) กล่าวว่าสัปปายะ คือ สบาย ที่ท่านรวมมาบอกไว้มี 7 ประการในที่นี้ จะเรียงลำดับจากวงกว้างรอบ ๆ เข้ามาหาตัวคนที่เป็นอย่างอยู่หรือผู้ที่จำทำกิจทำการนั้น ๆ ดังนี้

1. ด้านความเป็นธรรมชาติ (อตุสัปปายะ) คือ มีสภาพแวดล้อม ตั้งแต่ดินฟ้าอากาศ ภาวะของฤดูกาลที่เอื้อ เช่น ไม่ร้อนเกินไป ไม่หนาวเกินไป ดินน้ำฟ้าอากาศสะอาดบริสุทธิ์สดใส พื้นถิ่นภูมิณฑลเป็นรมณียที่นำรื่นรมย์ อย่างน้อย “ฉายุกก” คือ มีน้ำดื่มมีร่มไม้งาม นำจิตใจให้สงบเบิกบานผ่องใสพร้อมที่จะปฏิบัติกิจทำหน้าที่

2. ด้านที่พัก (อาวาสสปปายะ) มีเสนาสนะหรืออาวาส คือที่นั่งที่นอน ที่อยู่อาศัย เช่น กุฏิ หรือ บ้านเรือน ที่มั่นคง ปลอดภัย ใช้งานดี ไม่มีสิ่งรบกวนหรือชวนรำคาญ

3. ด้านทำเลที่ตั้ง (โคจรสปปายะ) คือ ที่โคจร หมายถึง ท้องถิ่นย่าน ละแวกที่จะพึงแวะเวียนไปเป็นประจำเพื่อหาของกินของใช้ สำหรับพระคือที่ไปบิณฑบาต หรือสำหรับชาวบ้าน ได้แก่ ย่านร้านค้า ที่จ่ายตลาด แหล่งอาหารและเครื่องใช้ไม่สอยต่างๆ อยู่ไม่ใกล้ไม่ไกลเกินไป ไปได้สะดวก แต่ไม่ทำให้พลุกพล่านวุ่นวาย

4. ด้านอาหาร (โภชนาสปปายะ) คือ มีโภชนาหารพร้อม มีของกินไม่ขาดแคลน มีรสชาติตามสมควร และเกื้อกูลต่อสุขภาพ ไม่เป็นพิษเป็นภัยต่อร่างกายสำหรับผู้รู้จักประมาณในการบริโภค สปปายะข้อนี้สำคัญมากตามหลักที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “สัตว์ทั้งปวงดำรงอยู่ได้ด้วยอาหาร” เป็นของจำเป็นเพื่อให้การศึกษาเล่าเรียนปฏิบัติเจริญภาวนาดำเนินไปได้

5. ด้านบุคคล (บุคคลสปปายะ) คือ ไม่มีคนร้ายภัยพาลไม่มีโจรขโมยที่จะต้องหวาดระแวง มีแต่คนดี คนมีเมตตา คนที่ถูกกันคนเหมาะใจอยู่หรืออยู่ในถิ่นที่จะได้คบหาที่จะได้มาพูดคุยฟังพาอาศัยกัน มีคนที่เกื้อกูลเป็นกัลยามิตร มีท่านผู้ทรงคุณธรรม ทรงภูมิปัญญาที่จะไปบปะสนทนาได้ถามข้อธรรม หรือเป็นครูอาจารย์ที่จะไปซักถามปรึกษาหาความรู้แก้ไขข้อสงสัย

6. ด้านจิตปัญญา (ธัมมัสสวนสปปายะ) คือ มีการพูดคุยเกื้อหนุนการศึกษาได้พูดได้ฟังสนทนาสาธยายกันในเรื่องราวที่นำไปเจริญปัญญา หรือ พาให้อุทิศเลื่อมใส ให้กุศลธรรมงอกงาม ได้บุคคลสบายแล้วยังมีโอกาสฟังเรื่องราวข่าวสารที่เอื้อปัญญา ฟังธรรม พุทธธรรม ซักถาม สนทนาธรรมกัน สำหรับพระก็พูดคุยเล่าขานกันในเรื่องที่เป็นกถาวัตถุ 10 และพูดแต่พอประมาณในทางที่จะเกื้อหนุนการศึกษาเล่าเรียนปฏิบัติเจริญภาวนาให้ก้าวหน้าไป

7. ด้านเส้นทางภายในวัด (อิริยาปถสปปายะ) คือ ในการที่จะดำเนินชีวิตเป็นอยู่เป็นไปทั้งหมด ที่เราจะได้ดำเนินชีวิตอยู่เป็นทั้งหมด ที่เราจะได้อาศัย ได้ใช้ประโยชน์จากสปปายะ หรือสบายทั้ง 6 ข้อที่ว่า มานี้ เราก็ต้องดำเนินชีวิตสืบเคลื่อนไปด้วย อิริยาปถ 4 คือ ยืน เดิน นั่ง นอน เพราะฉะนั้น ก็จะต้องให้อิริยาปถ 4 นั้นดำเนินไปด้วยดี คล่องสบาย ไม่ติดขัด โดยรู้จักบริหารอิริยาปถ รู้จักจัดปรับอิริยาปถเหล่านั้น เช่นว่า ให้สม่ำเสมอ ให้สมดุล ให้เกื้อกูลแก่สุขภาพด้วยแล้วใช้งานให้เหมาะกับปฏิบัติการในการศึกษาเล่าเรียนเจริญภาวนาที่ได้เข้ามา

หลักสปปายะ 7 ประการนี้ถูกนำมาใช้เป็นแนวทางการพัฒนาอารามในสมัยพุทธกาลเพื่อให้วัดเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การปฏิบัติธรรมอย่างแท้จริง พระพุทธองค์ทรงเน้นว่าการฝึกจิตต้องอาศัยสภาพแวดล้อมที่เกื้อหนุน การสร้างวัดในบริบทดังกล่าวจึงต้องคำนึงถึงองค์ประกอบทั้งภายนอกและภายใน ไม่ว่าจะเป็นสิ่งปลูกสร้าง ธรรมชาติ ผู้คน กิจกรรมประจำวัน และการดำรงชีวิตที่เรียบง่ายตามแนวทางสมณะ

ในบริบทปัจจุบัน การนำหลักสปปายะมาใช้ในการพัฒนาวัดยังคงมีความสำคัญอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในยุคที่ผู้คนต้องเผชิญกับความเร่งรีบ ความเครียด และความวุ่นวาย หลักการนี้สามารถชี้แนะให้วัดกลับคืนสู่ความเป็นศูนย์กลางของการเยียวยาจิตใจ เป็นแหล่งภาวนาที่มีคุณภาพ และเป็นพื้นที่เรียนรู้ของสังคมที่แท้จริง

วิเคราะห์แนวทางการพัฒนาวัดในสมัยพุทธกาลให้เป็นสถานปฏิบัติธรรมตามหลักสปปายะ

แนวทางการพัฒนาวัดในสมัยพุทธกาลให้เป็นสถานปฏิบัติธรรมอย่างมีประสิทธิภาพมีรากฐานสำคัญมาจากหลักสปปายะ 7 ประการ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้อย่างชัดเจนในพระวินัยปิฎก (Thai Tripitakas: 2-5/629-222/553-1236) โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการภาวนา การฝึกสมาธิ และการพัฒนาจิตใจไปสู่ความหลุดพ้น แนวทางเหล่านี้มิได้เป็นเพียงคำแนะนำเชิงปรัชญา แต่สะท้อนให้เห็นถึงองค์ประกอบเชิงระบบที่ควรได้รับการออกแบบอย่างมีจุดมุ่งหมาย กล่าวคือ วัดในสมัย

พุทธกาลมักตั้งอยู่ในทำเลที่สงบเงียบ รายล้อมด้วยธรรมชาติ เช่น วัดเวฬุวันมหาวิหาร และวัดเชตวันมหาวิหาร ล้วนได้รับการออกแบบให้สอดคล้องกับอวาสสัปปายะและอุตสัปปายะ (Gombrich, 2006) บ่งชี้ว่าทำเลและภูมิทัศน์ของวัดในยุคนี้มีส่วนโดยตรงต่อการเจริญภาวนา

การเลือกโคจรสัปปายะสะท้อนผ่านเส้นทางบิณฑบาตที่พระสงฆ์สามารถเดินได้อย่างปลอดภัยและไม่ถูกรบกวนด้วยสิ่งยั่วยุในเมือง เช่น เสียงดนตรี ร้านค้าฟุ่มเฟือย หรือหมู่บ้านที่มีความวุ่นวาย แนวทางการออกแบบวัดจึงต้องคำนึงถึงระยะทางจากชุมชนและสภาพแวดล้อมระหว่างทาง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดทางสังคมศาสตร์ว่าการออกแบบพื้นที่มีผลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ (Alexander, 1977)

ในมิติของการอยู่ร่วมกัน หลักบุคคลสัปปายะ มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาวัดให้เป็นสถานปฏิบัติธรรม พระพุทธองค์ทรงย้ำว่า กัลยาณมิตรเป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์ (อิตฺตุตฺตเก) การเลือกสหธรรมิก หรือบุคคลที่อยู่ร่วมกันในวัด จึงต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ เพื่อให้ผู้ปฏิบัติมีแบบอย่างที่ดีทางจริยธรรม และสามารถส่งเสริมซึ่งกันและกันในการภาวนา การจัดกิจวัตรในวัด เช่น การทำวัตรเช้า-เย็น การเดินจงกรม และการฟังธรรม ต้องเป็นไปตามหลักภัสสสัปปายะ ซึ่งหมายถึงการพูดคุยหรือการสื่อสารที่เหมาะสมต่อการภาวนา วัดในสมัยพุทธกาลจะจำกัดคำพูดที่ไม่เป็นสาระ เน้นการใช้วาจาเป็นเครื่องส่งเสริมธรรมะเท่านั้น อาหารในวัดซึ่งสอดคล้องกับโภชนะสัปปายะ จะต้องเหมาะสมกับสภาพร่างกายของผู้ปฏิบัติ ไม่ก่อให้เกิดความง่วงเหงาหรือปลุกเร้ากิเลส พระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลฉันภัตตาหารที่เรียบง่าย มีคุณค่าทางโภชนาการ และเน้นความพอประมาณ ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมความเบาสบายในกายและใจ ซึ่งมีผลต่อการเจริญสติและสมาธิโดยตรง (Thongyong, 2013)

การออกแบบกิจกรรมในวัดให้มีอิริยาปสัปปายะ เช่น การมีพื้นที่เดินจงกรม การสลับอิริยาบถให้เหมาะสมต่อการพักผ่อนและการเพียรภาวนา เป็นอีกหนึ่งแนวทางที่ช่วยลดอาการปวดเมื่อยจากการนั่งนาน และป้องกันภาวะจิตฟุ้งซ่านจากการอยู่นิ่งเกินไป

จากการวิเคราะห์จะเห็นว่า แนวทางการพัฒนาวัดในสมัยพุทธกาลมิได้อาศัยเพียงหลักศีลธรรมหรือคำสอนเพียงอย่างเดียว แต่ยังเชื่อมโยงกับการจัดการเชิงระบบในมิติของสิ่งแวดล้อม พฤติกรรม สังคม และจิตวิญญาณ ซึ่งหากนำมาประยุกต์ใช้กับการออกแบบวัดในยุคปัจจุบัน จะสามารถสร้างพื้นที่ปฏิบัติธรรมที่มีคุณภาพ และตอบสนองต่อความต้องการทางจิตใจของผู้คนในยุคที่เต็มไปด้วยความวุ่นวายได้อย่างแท้จริง

สรุป

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการฝึกอบรมจิตใจโดยมีวัดเป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้และปฏิบัติธรรม นับแต่สมัยพุทธกาล วัดมิใช่เพียงสถานที่สำหรับประกอบพิธีกรรม แต่เป็นอารามที่เอื้อต่อการดำเนินชีวิตในแนวทางแห่งอริยมรรค มีบทบาทสำคัญในการบ่มเพาะศีล สมาธิ และปัญญาให้กับพุทธบริษัททั้งสี่ สภาพแวดล้อมของวัดในยุคนี้มุ่งเน้นความเรียบง่าย ความสงบ และการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล หลักสัปปายะ 7 ประการ ได้แก่ อุตสัปปายะ อวาสสัปปายะ โคจรสัปปายะ โภชนะสัปปายะ บุคคลสัปปายะ ภัสสสัปปายะ และอิริยาปสัปปายะ ได้ถูกนำมาใช้เป็นแนวทางในการจัดวางผังวัดและกิจวัตรของพระสงฆ์เพื่อให้เอื้อต่อการภาวนา พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อมที่ช่วยส่งเสริมการปฏิบัติธรรม โดยเน้นความสัมพันธ์ระหว่างกาย จิต สังคม และพื้นที่ทางกายภาพอย่างสมดุล

การวิเคราะห์แนวทางพัฒนาวัดในสมัยพุทธกาลจึงไม่ใช่เพียงการย้อนอดีต แต่เป็นการชี้แนะแนวทางที่ยังคงมีคุณค่าสำหรับการจัดการวัดในยุคปัจจุบัน ที่โลกเต็มไปด้วยความเร่งรีบและความเครียด สภาพวัดที่เหมาะสมสามารถทำหน้าที่เป็นพื้นที่เยียวยาและหล่อหลอมคุณธรรมให้แก่สังคมได้อย่างแท้จริง ดังนั้น การ

พัฒนาวัดในบริบทร่วมสมัย ควรอ้างอิงหลักธรรมดั้งเดิมและปรับให้เข้ากับบริบทของโลกยุคใหม่ เพื่อรักษาคุณค่าทางจิตวิญญาณของวัดให้ดำรงอยู่คู่กับพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคง

Picture 1: Guidelines for Developing Temples in the Buddha's Time into Meditation Centers Based on the Principle of Sappāya

รูปแบบของการวิเคราะห์แนวทางพัฒนาวัดในสมัยพุทธกาลด้วยหลักภาวนา 4 เป็นแกนกลางโดยใช้สัปปายะ 7 เป็นปัจจัยสนับสนุน

จากการศึกษาเรื่องวิเคราะห์แนวทาง การพัฒนาวัดในสมัย พุทธกาลให้เป็นสถานปฏิบัติธรรมสามารถสามารถใช้หลักธรรมภาวนา 4 ควบคู่ไปกับหลักสัปปายะ 7 ดังนี้

1. กายภาวนา (การฝึกฝนกาย) จับคู่กับ: โภชนสัปปายะ (สถานที่เดินจงกรมเหมาะสม), โภชนสัปปายะ (อาหารเหมาะสม)

การประยุกต์ใช้ในสำนักปฏิบัติธรรม: จัดพื้นที่สำหรับเดินจงกรมที่ร่มรื่น ปลอดภัย ไม่พลุกพล่าน จัดอาหารที่เรียบง่าย เหมาะแก่การปฏิบัติ ไม่หนักเกินไป ส่งเสริมการเคลื่อนไหวอย่างมีสติ เช่น การเดิน การกราบ การทำวัตร

2. ศิลปาวนา (การฝึกฝนศิลปะ) จับคู่กับ: เสนาสนสัปปายะ (ที่พักเหมาะสม), ปกิณณกสัปปายะ (สิ่งแวดล้อมเหมาะสม)

การประยุกต์ใช้ในงานปฏิบัติธรรม: จัดที่พักเป็นสัดส่วน เงียบสงบ เอื้อต่อการสำรวม มีกฎระเบียบภายในที่ชัดเจนเพื่อรักษา ศิล เช่น ห้ามใช้มือถือ ห้ามคุยเสียงดัง สภาพแวดล้อมควรปลอดเสียงรบกวน ไม่ใกล้สถานที่อโคจร

3. จิตภาวนา (การฝึกสมาธิ) จับคู่กับ: อาวาสสัปปายะ (สถานที่โดยรวมเหมาะสมแก่การอยู่), อิริยาป-สัปปายะ (ท่าทางเหมาะสม)

การประยุกต์ใช้ในงานปฏิบัติธรรม: ออกแบบสถานที่ให้มีที่นั่งสมาธิ เดินจงกรม และพักผ่อนอย่างสมดุล การจัดสถานที่ต้องเอื้อต่อการมีสติในอิริยาบถต่างๆ สีสัน แสง เสียงในสำนักควรเรียบง่าย สงบ

4. ปัญญาภาวนา (การฝึกปัญญา) จับคู่กับ: ธรรมสัปปายะ (คำสอนที่เหมาะสม)

การประยุกต์ใช้ในงานปฏิบัติธรรม: มีพระอาจารย์หรือวิทยากรที่มีความรู้ ให้ธรรมะที่ลึกซึ้งแต่เข้าใจง่าย มีกิจกรรมส่งเสริมการพิจารณาธรรม เช่น สนทนาธรรม การถาม-ตอบ มีหนังสือธรรมะ/สื่อธรรมะที่น่าอ่าน และเหมาะสมแก่ระดับของผู้ปฏิบัติ

References

- Alexander, C. (1977). *A Pattern Language: Towns, Buildings, Construction*. Oxford: Oxford University Press.
- Gombrich, F. R. (2006). *Theravāda Buddhism: A Social History from Ancient Benares to Modern Colombo*. United stage of Kingdom: Routledge.
- Indasara, W. (2019). *The Principles of Education for Life Development: Sīla, Samādhī, and Paññā*. (3rd ed.). Samut Prakan: Khum Tong Industry & Printing Co., Ltd.
- Jongjitngam, S. (2021). Buddhist Monasteries in Buddha's Period. *Pañidhāna Journal*, 17(1), 1-24.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). *Thai Tripitakas*. Bangkok: MCU Press.
- Phrakruwinaithorn Rungrit Thitatinno (Rungrasi). (2023). *An Analytical Study of Temples in the Theravada Buddhism as Source of Innovative Buddhist Communication Methods*. (Master's Thesis). Mahachulalongkornrajavidyalaya University. Phra Nakhon Si Ayutthaya.
- Samanera Ratchanon Phosang. (2025). The Procedure for Peace Community Development of Wat Mai (YaiPaen) under WAT Next Project. *Journal of MCU Peace Studies*, 13(2), 499-509.
- Somdet Phra Buddhaghosacharya (P. A. Payutto). (2017). *Dictionary of Buddhism*. (10th ed.). Bangkok: Buddhadhamma Foundation.
- Thongyong, K. (2013). "Temple Design According to the Principle of Sappaya. *Journal of Buddhist Studies*, 5(2), 45-58.
- Thumthong, S. (2007). *Buddhism in the Context of Thai Society*. Bangkok: Office of National Buddhism.